

Љубинка Шкодрић,
Министарство просвете и вера у Србији 1941–1944,
судбина институције под окупацијом,
Београд, 2009, 443 стр.

Проблем колаборације у Другом светском рату и судбине појединих истакнутих личности из колаборационог режима у последње време у великој мери заокупљају пажњу како научне тако и шире јавности у Србији. Рехабилитација Драгише Цветковића и парламентарна иницијатива за рехабилитацију генерала Милана Недића узбуркале су духове, али о њиховој историјској улози чешће износе оцене политичари и публицисти него сами историчари. Последица тога је да је српска историографија још увек далеко од уобличавања јасне слике о догађањима из периода 1941–1945. године засноване на научним истраживањима. У последњих двадесетак година домаћа историографија је, изучавајући историју равнаторског покрета успела да уобличи јаснију слику грађанског рата у Југославији 1941–1945, дајући му место и улогу која се битно разликује од стереотипа уобличених у претходном периоду. Међутим, истовремено о тзв. „Трећој Србији“ се веома мало писало, док је у старијим радовима углавном била присутна доза идеолошке острашћености. Владом генерала Недића, а посебно њеним просветном и пропагандном политиком бавио се велики број аутора у земљи и емиграцији, али са идеолошки потпуно супротних становишта, и на основу некомплетне изворне грађе, тако да резултати тих истраживања дају једнострану слику места и улоге домаће управе у Србији под немачком окупацијом.

Монографија мр Љубинке Шкодрић *Министарство просвете и вера у Србији 1941–1944, судбина институције под окупацијом* је њена прерађена и допуњена магистарска теза одбрањена 2008. године на Филозофском факултету у Београду под истим насловом. Љубинка Шкодрић је већ позната нашој јавности по одабиру сличних тема, будући да је највећи део свог истраживачког деловања посветила управо проблематици културне и просветне политике колаборационих институција за време Другог светског рата (дипломирала је на Филозофском факултету у Београду 2000. године, са темом *Лист „Ново време“ у 1942. години*; од 2001. ради као архивиста у Архиву Србије).

Поставивши себи за циљ да јавности представи, приближи и боље осветли један сегмент колаборационистичке политике, њених корена и начина функционисања, Љубинка Шкодрић је предмету свог истраживања приступила мултиперспективно. Разрадила је појединачно саму структуру Министарства просвете и вера, његово функционисање, политичке односе у влади генерала Недића, али и идеолошке основе колаборационизма и утицај истакнутих појединаца у режиму. Рад је базиран на обимној архивској грађи и, досад мало коришћеној, релевантној литератури. Истраживања су извршена у Архиву Србије, Архиву Војноисторијског института, Архиву Југославије и Историјском архиву Београда. Највећи део коришћене грађе налази се у Архиву Србије, у фонду Министарства просвете и вера (771 фасцикла), који је само делимично сређен. Поред архивске грађе, ауторка је користила и ратну штампу, као и доступну литературу, превасходно социјалистичке историографије.

Уводни део књиге (стр. 21–68) посвећен је проблематици идеолошких и политичких основа колаборационизма, судбини Југославије у Другом светском рату и организацији окупационог и колаборационог апарата. Ауторка је направила кратак осврт на историјат десничарских и профашистичких политичких и омладинских организација у Југославији, приказујући на тај начин корене политичког деловања Велибора Јонића, Владимира Велмар-Јанковића, Димитрија Љотића и других. Приказан је и до сада мало истицан утицај *Француске акције* Шарла Мораса на Југословенску акцију, Југословенску националну странку и ЈНП Збор, са посебним акцентом на учења тзв. *органске филозофије*, која су Збор и Југословенска акција преузели од Мораса и његових следбеника. У следећем поглављу Југославија и Други светски рат прво је приказана слика успона фашизма у Европи и ширих ратних дешавања, да би се потом фокусирао на прилике у Југославији. Дешавања у Краљевини овде су приказана у контексту шире политичке и војне констелације снага, а унутрашња превирања, насупротив пракси социјалистичке историографије, приказана су у својству последица међународних односа, што су уистину и била. Након кратког осврта на пораз у Априлском рату, следи опис окупационог и колаборационог апарата, начињен на основу постојеће литературе.

Главни део истраживања изложен је у два велика поглавља: Структура и функционисање и Политички односи. Прво поглавље (стр. 69–164) бави се структуром министарства, третирајући све појединачне аспекте функционисања Министарства, укључујући уређење, субординацију, организационе јединице, рад саветодавних тела, формалне ингеренције, персонална решења и инфраструктуру саме институције. Користећи се архивском грађом фонда Министарства просвете и *Службеним новинама*, Љубинка Шкодрић је приказала предратно устројство Министарства (које су затекле и колаборационе институције), а потом представила све организационе промене које су вршене до краја рата, дајући шематске и табеларне приказе, ради боље прегледности. Након победе у Априлском рату, окупатор је донео уредбе према којима су све државне административне службе, укључујући и просветни систем, настављале да раде са затеченом организацијом и инфраструктуром. Током рата окупатор је, осим што је бројне школске и универзитетске просторије користио за сопствене потребе, утицао и на формирање просветне политике и наметао своја персонална решења, што се најбоље осликава у случају Велибора Јонића. Када је постављен за министра просвете, Јонић је установио праксу централизованог управљања, са снажним личним упливом у све сфере рада Министарства. Како је просвета имала и идеолошку компоненту, посебно у условима грађанског рата, Јонић се побринуо да на све значајне функције постави људе који су били чланови ЈНП Збор или идеолошки блиски његовим ставовима. Како ауторка истиче, доста пажње било је посвећено одржавању форме и привида нормалног стања, па су тако функционисали и саветодавни органи Министарства, али су и они били идеолошки кадрирани. Посебан осврт учињен је на материјални положај просветних радника, који је оцењен као веома тежак, упркос сталним покушајима да се на разне начине он поправи (повећање плата, ванредни додаци, следовања, централни систем снабдевања и сл.).

Љубинка Шкодрић се нашла пред знатно сложенијим задатаком у поглављу Политички односи (стр. 165–390). Прво су представљене водеће личности просветне политике, са кратким биографијама и политичком позадином сваке од њих.

Аутор се потом позабавио приказивањем сложеног окупационог апарата, који се, са својим никада довољно прецизно дефинисаним ингеренцијама, непрестано мешао у рад Министарства и креирање просветне политике. Као вид притиска на просветне власти, руководиоци су били праћени од обавештајних служби и Гестапоа, који је имао сараднике и унутар саме хијерархије Министарства. Одређени простор у овој монографији посвећен је и политичким односима унутар саме владе генерала Милана Недића, у којој су деловале три политичке струје, прилично различитих погледа на будућност Србије. Сложеност ових односа није до сада била довољно истицана у науци, већ су припадници све три струје били збирно уврштани у „квислинге“ и сараднике окупатора, премда је познато да је међу групама постојала отворена нетрпељивост. Ово посебно добија на тежини када се узме у обзир чињеница да је Јонић припадао Недићевој струји, али је велики број кадрова и руководица у Министарству долазио из Збора, и поред тога што је Јонић искључен из Збора и био у сукобу са Димитријем Љотићем. Бавећи се овим односима, ауторка је укратко представила и концепт српске сељачке (задружне) државе и његову разраду по замислима Недића и Љотића. Посебан осврт учињен је на ЈНП Збор као идеолошку организацију и њен веома неповерљив однос према Јонићу и врху Министарства. Велика пажња посвећена је и проблематици односа колаборациониста са Српском православном црквом, која је за време рата била обезглављена одвођењем патријарха Гаврила у заточеништво. Недић је и лично, али и преко Министарства просвете и вера, вршио притисак на СПЦ да се укључи у идеолошко деловање и подржи колаборациону владу, а осуди комунизам и покрет Драже Михаиловића. Као једну од својих идеолошких мера, колаборационисти су увели веронауку у основне и стручне школе, упркос великим потешкоћама у организацији верске наставе.

У оквиру овог поглавља Љ. Шкодрић се бави и проблематиком која излази из оквира деловања Министарства просвете и вера у влади генерала Недића. Тако је начињен осврт на односе Недићеве Србије са суседним државама, проблем избеглица и њиховог прихватања и збрињавања, проблем ратних заробљеника, њиховог снабдевања и покушаја за њихово ослобађање. Као значајан фактор који је утицао на рад Министарства, обрађен је и устанак против окупатора, а пружен је увид и у основне елементе војног и политичког деловања Народноослободилачког покрета и равногорског покрета Драже Михаиловића. Екстремни антикомунизам био је једно од главних идеолошких обележија колаборационог режима, који је, и поред почетних сукоба, касније успео да оствари сарадњу са четничким покретом, али у тренутку када је рат за њих практично био изгубљен. Ауторка на крају основног излагања прати судбине истакнутих колаборациониста по доласку Црвене армије и повлачењу Недића и сарадника из земље.

Монографија мр Љубинке Шкодрић *Министарство просвете и вера у Србији 1941–1944, судбина институције под окупацијом* дело је које у многоме расветљава и научној јавности приближава проблематику културне и просветне политике владе Милана Недића. Вероватно највећа вредност књиге лежи у чињеници да је она пионирско дело у својој области и да је настала радом на изузетно обимној архивској грађи, која никада раније није сагледавана и истраживана у овом обиму. Љ. Шкодрић је обрадила и сложене политичке односе и приказала основе све три идеологије присутне у грађанском рату у Србији 1941–1945, али је то учинила поштују-

ћи правила историјске науке, и без идеолошког одређивања, што у литератури која се бави Другим светским ратом на простору Југославије представља приступ за поштовање. Стога је монографија *Министарство просвете и вера у Србији 1941–1944, судбина институције под окупацијом* незаобилазно штиво за све истраживаче проблематике Другог светског рата и друштвене и културне историје Србије у том периоду.

Александар СТОЈАНОВИЋ